

ŽIVA KULTURNA DEDIŠČINA SLOVENIJE

Adlešička pisánica

Ime: Adlešička pisánica

Sinonim: Belokranjska pisanica

Zvrst: Uprizoritev in predstavitev

Podzvrst: Likovna dela

Predmetna oznaka: pisanice, pirhi, krašenje velikonočnih jajc

Lokacija: Adlešiči, občina Črnomelj

Nosilec izročila, znanja ali dejavnosti: Nada Cvitkovič, Adlešiči 3, 8341 Adlešiči, +386/7/3070028, +386/7/3070219, +386/40730504, +386/40825357

Geokodne lokacije (GPS): Delavnica: N: 45°52'38.0" E: 15°30'88.8"

Prostor dediščine: Krašenje jajc poteka v delavnici in razstavljen so v galeriji domačije. Na dvorišču so organizirane delavnice za otroke in turiste.

Pristojnosti: Etnologija

Povezave z ustanovami: Belokranjski muzej: <http://www.belokranjski-muzej.si/etnologija.html>,

Obrtna zbornica Slovenije (Rokodelstvo - Art & Craft Slovenija): <http://www.rokodelstvo.si>.

Povezave z registri: Register nepremične kulturne dediščine: <http://rkd.situla.org> (Adlešiči – Cerkev sv. Nikolaja, Adlešiči – Spomenik NOB), Register žive kulturne dediščine: <http://www.zkds.si> (Katalog, Uprizoritev in predstavitev)

Avtorica prijave: Vanja Huzjan (Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Ljubljana).

Opis dediščine

»K prazniku velike noči sodijo po izročilu potica in pinca, gnjat in *pirhi*« [Kuret 1974: 31] ali *pisanke* (Štajerska) ali *remenke*, *remenice* (Prekmurje) ali *pisanice* (Bela krajina). Velikonočno jajce je kristjanom simbol Odrešenja, simbol velike noči: »Kristusa, ki je vstal od mrtvih in zapustil tesni grob« [Prav tam], vendar je simbolika starejša. Iz indoevropskega izročila najpreprostejših verstev razberemo, da je svet nastal iz jajca, saj je v njem klica življenja, iz katerega se rodi živo bitje. Tako je sprva rdeče (barva simbolizira življenje, sonce, energijo, ogenj, pomlad ipd.) obarvano jajce podoba rodovitnosti in izvora novega življenja, pozneje pa je postalo eden bistvenih simbolov velikonočnih praznikov (Kristusove rane ali kaplje krvi). Prvo poročilo o velikonočnih jajčkih na Slovenskem je iz 14. stoletja (dominikanke v Radljah ob Dravi so bile vsako leto na veliko soboto deležne pisanek), v 17. stoletju o njih poroča Janez Vajkard Valvasor, »toda noben vir ne pove, ali so bila jajca okrašena ali vsaj obarvana« [Prav tam]. V 19. stoletju je postalo krašenje velikonočnih jajčk med kmečkim prebivalstvom množično in zelo raznoliko, kar odseva, po Niku Kuretu, raznolikost slovenskih pokrajin.

Adlešička pisánica je temno obarvano in z ornamentami *popisano* (izpihano) jajce. To večšino krašenja obvlada *pisáčica* Nada Cvitkovič. Naučila je je tašča Marica Cvitkovič. In gospa Nada je v večšino uvedla svojo hči Kristino. Jajčka *pišejo* in so *pisale* predvsem ženske. Kako se *pišejo adlešičke pisanice*? Izbrati je treba čim bolj gladka jajca, da se barva prime enakomerno. Gospa Nada najprej jajca izpiha: lupino na spodnjem in zgornjem koncu predre in skozi eno od luknjic krepko piha, da izpiha vsebino jajčka. Pripomoček za *pisanje* pisanic se imenuje pisalka ali *pisáč*. Ta je izdelan doma: nekoč ga je izdeloval njen mož, danes družina njegove sestrične. Na eni strani ima kovinski lijaček, v katerega dá koščke čebeljega voska, na drugi strani pa leseno deščico oz. leseno držalce, s katerim drži *pisáč* nad plamenom sveče, da se vosek tali (postane tekoč) in kaplja iz luknjice na zašiljenem koncu. S tekočim voskom potem *piše* po - danes izpihanem - jajčku in komentira, da je *jajce včasih povezovalo ljudi, izražalo naklonjenost, prijateljstvo, zato je seveda polno jajce imelo večjo vrednost kot prazno jajce!* Jajčka so danes izpihana, ker so spominek, ki se ga *piše* in barva čez vse leto. Spretnost *pisanja* na jajce je v tem, da je *treba je pridobiti občutek, da vosek enakomerno teče*. Na jajček nanesen vosek se takoj strdi in mora biti dovolj odmaknjen od plamena sveče (nekoč petrolejke), da se ne topi. *Adlešičke pisanice* so okrašene z ravnimi, valovitimi in cikcakastimi črtami

(pisami), križi, spiralami, trikotniki, krogi, pikami, srci, pikčastimi kvadratnimi in trikotnimi polji. Na njih najdemo tudi različne cvetlične vejice in cvetove (šmarnica), motive raznih praproti, smrekove vejice, *steljice* ipd. *Cvetlični motivi naj bi se pojavili šele med obema vojnoma*. Včasih so okrašene z nabožnimi napisi, ki so namenjeni praznovanju velike noči: npr. *Vesela Aleluja*, ali ljubezenskimi napisi: npr. *Te rad imam, ti pisanko dam; Ovo jaje se za ljubav daje; Pisanica rdeča - ljubezen večna* ipd. Na vprašanje, ali ji kaj pomenijo geometrijski vzorci, ki jih *piše*, gospa Nada odgovarja, da *nekaj posebnega ne*, vendar ji je estetika geometrije bolj všeč kot organska - cvetlična - ornamentika.

Ko je na jajčku dovolj belih vzorcev, ga gospa Nada potopi (na rokah ima rokavice za enkratno uporabo, da se roke ne obarvajo) v posodo mrzle (da ne poškoduje voščenih vzorcev na jajčkih) vode, v kateri je namočena večja količina rdečega krep papirja. Ko se jajček lepo rdeče obarva, ga vzame iz vode in popivna z robčkom. Kjer je vosek pustil sledi na jajčku, se barva ni prijela, zato je tam ostalo belo; *pisánica* je zdaj dvobarvna. Gospa Nada nadaljuje s pisanjem z voskom po rdeče obarvanem jajčku. Ko je jajce *popisano* še z novimi- pozneje rdečimi - vzorci, je pripravljeno za kuhanje v črni barvi za tekstilne izdelke. Potopi ga v mrzlo vodo in ko voda zavre (na ravni vrelišča se vosek stopi, *pise* pa ostanejo), je treba jajce takoj in pazljivo vzeti z žlico ven in ga obrisati z mehko suho krpo. Nekoč so za barvanje uporabljali hrastovo lubje za črno, češnjevo lubje za rdečo in čebulne liste za rumenorjavo barvo. *Te pisanice bo bile svetlejše, manj intenzivnih barv*. Tehniko krašenja jajc z voskom in barvo (spominja na fotografsko tehniko negativ - pozitiv) imenujemo batik. Izvira iz Vzhodne Azije in severne Afrike, kjer je tradicionalna tehnika krašenja tkanin.

Dobro osušene pisanice imajo, *zaradi estetike*, skozi luknjico (z doma narejeno iglo) napeljano rdečo volneno nit: na eni strani pisanice je cofek, ki pokrije luknjico, na drugi pa je zanka, da lahko *pisánica* visi na vejici, če si to prejemnik želi. Pisanica je namreč lahko tudi darilo s posvetilom za npr. rojstnodnevne jubileje, razne obletnice, poroke ipd. Od začetka 20.-ih let prejšnjega stoletja je tudi (turistični) spominek. Shranjene v prozorni škatlici (npr. z napisom »Za spomin iz Bele krajine«) jih gospa Nada ponuja na ogled (in nakup) v svoji galeriji ter organizira delavnice izdelovanja pisanic na dvorišču svoje hiše. Udeleženci delavnic so predšolski in osnovnošolski otroci (šola v naravi) ter naključni turisti ali organizirane turistične skupine (t.i. doživljajski turizem). Pri organizaciji in poteku delavnic ji v polni meri pomaga hči Kristina, ki že dolga leta obvlada večino *pisanja*. Poleg tega gospa Nada sodeluje na številnih razstavah velikonočnih jajčk po vsej Sloveniji, prek Obrtne zbornice Slovenije razstavlja na vsakoletni Razstavi domače in umetnostne obrti v Slovenj Gradcu, na Mednarodnem obrtnem sejmu v Celju, kjer je predstavljena tudi domača obrt. Vsako leto sodeluje v oddajah o izdelovanju pisanic na različnih radijskih postajah. Povabljena je bila na Pikin festival v Velenje, v Maribor, v Ljubljano (v SEM-u so shranjene tradicionalne pisalke oz. *pisачi* družine Cvitkovič), kjer je predstavljala večino *pisanja pisánic*. Posebej je treba poudariti, da je gospa Nada Cvitkovič nosilka dediščine, ki je izredno pomembna za lokalno identiteto adlešičkega področja: *Mi, domačini, si drznemo in dovolimo reči adlešička pisánica* in ne belokranjska pisanica. T. i. belokranjska pisanica ne obstaja, je zgolj klasifikacijski termin. V okolici Metlike namreč velikonočni jajček imenujejo *dřsanka*, ker ga okrasijo (*dřsajo*) z nožičkom.

Nada Cvitkovič uporablja tradicionalno batik tehniko krašenja *adlešičkih pisánic* s tradicionalnim *pisáčem*. Z dejavnim vstopanjem v javnost in prenašanjem tradicionalne večine *pisanja adlešičkih pisánic* neposredno na svojo hčer Kristino in, širše, na mlajšo generacijo belokranjskih otrok je nosilka dediščine, ki je še posebej pomembna za lokalno identiteto adlešičkega področja: *Mi, domačini, si drznemo in dovolimo reči adlešička pisánica* in ne belokranjska pisanica. Poleg tega je prav *pisanje jajčk* »eden najbolj primarnih izrazov ljudske umetnosti in brez slehernih stilnih inovacij«. [Cevc 1981: 247]

Priloge

Bibliografija:

Cevc, Emilijan: Likovna umetnost. V: *Slovensko ljudsko izročilo*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1980, str. 232–247. COBISS.SI-ID..... : 13697837.

- Bellis, Mihael:** Sporočilo velikonočnih praznikov. Prijazni spomladanski prazniki. *Vzajemnost* 3, 2005, str. 42–43.
- Belokranjske pisanice.** *Mavrica* 38 (april), 2009, str. 30–31.
- Bogataj, Janez:** Barvanje in krašenje jajc. V: *Ljudska umetnost in obrti v Sloveniji*. [Ljubljana]: Domus, 1993, str. 250–252. COBISS.SI-ID..... : 36865536.
- Brancelj-Bednaršek, Andreja:** *Belokranjske pisanice*. Metlika: Belokranjski muzej, 1993. (Zbirka Belokranjska dediščina; 1). COBISS.SI-ID..... : 34128640.
- Darovec, Bojana:** Rada te imam, ti pisanico dam. *Udarni list* 3 (15), 2005, str. 9.
- Kuret, Niko:** Slovenski pirhi. *Ognjišče* 10 (4), 1974, str. [31–38]. COBISS.SI-ID..... : 26768429.
- Ljubič, Tone:** Velikonočne pisanice. *Naš rod* 13 (7), 1941/1942, str. 210. COBISS.SI-ID..... : 322419.
- Ložar Podlogar, Helena:** Pirh. V: *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2004, str. 416–417. COBISS.SI-ID..... : 215529984.
- Makarovič, Gorazd:** *Cvetlični motivi v ljudski umetnosti: motivi v oblikovanju za kmetije: vodnik po razstavi*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej, 1972/1973. COBISS.SI-ID..... : 234569.
- Makarovič, Gorazd:** Pisanice. V: *Slovenska ljudska umetnost: zgodovina likovne umetnosti na kmetijah*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1981, str. 369–375. COBISS.SI-ID..... : 12020737.
- Makarovič, Gorazd:** O vlogah in pomenih ljudske umetnosti v življenju agrarnega prebivalstva. *Slovenski etnograf* 33-34, 1988/1990, str. 461–479. COBISS.SI-ID..... : 36327168.
- Ovsec, Damjan J.:** Pirhi. V: *Praznovanje pomladi in velike noči na Slovenskem in po svetu*. 1. izd. Ljubljana: Modrijan, 2010, str. 278–307. COBISS.SI-ID..... : 249643520.
- Raztresen, Marjan:** Pisanice. Črno popisani pirhi. V: *101 slovenska prepoznavnost. Jubilejna izd. ob 30-letnici prvega slovenskega knjižnega kluba Svet knjige*. Ljubljana: Knjižni klub Svet knjige, 2004. (Zbirka Slovensko izročilo), str. 58. COBISS.SI-ID..... : 10950962.
- Sedej, Ivan:** *Ljudska umetnost na Slovenskem*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1985. COBISS.SI-ID..... : 20245505.
- Sič, Anton:** *Narodni okraski na pirhih in kožuhih*. Ljubljana: Drž. zaloga šolskih knjig in učil, 1922. (Zbirka narodnih ornamentov = Ornaments nationaux Yougoslaves = Narodni ornamenti). COBISS.SI-ID..... : 36219649.
- Stankovič, Dragana:** Belokranjski rokodelci ohranjajo izročilo. *Dnevnik* 57 (192), 22. 8. 2007, str. 23.
- Zemljič-Golob, Sinja:** Zbirka pirhov v zapuščini Ivana Jagra na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. V: *Sedemdeset let Biblioteke Slovenske akademije znanosti in umetnosti*. Ljubljana: SAZU, 2008, str. 161–166. COBISS.SI-ID..... : 28860461.